

בא במחותרת

גיא פרומוביץ

ראשי פרקים:

מבוא

שיטת רש"י

שיטת הרמב"ם

שיטת הירמ"ה

קשיים בשיטת הירמ"ה

תירוצים

סיכום

מבוא

בפרשת משפטים התורה מפגישה אותנו עם דין 'גנב הבא במחותרת': "אם בַּמְחֹתֶרֶת יִמָּצָא הַגָּנֵב וְהִכָּה נִמְת אִין לֹ דְמִים: אִם זָרְחָה הַשְּׁמֶשׁ עָלָיו דְמִים לֹ שְׁלֵם יְשְׁלֵם אִם אִין לֹ וְנִמְכַר בְּגִבְתוֹ"¹ 'גנב הבא במחותרת' הוא גנב שחותר כדי להיכנס לבית; כלומר, פורץ בכוח אל הבית על מנת לגנוב. התורה מתירה לכל אדם להרוג את 'גנב הבא במחותרת'².

המשנה בסנהדרין עוסקת בדין הבא במחותרת: "מתני' הבא במחותרת נידון על שם סופו. היה בא במחותרת ושבר את החבית, אם יש לו דמים - חייב, אם אין לו דמים פטור"³. במאמר זה נעסוק בחלקה הראשון של המשנה, שדן בסיבה שהתורה התירה להרוג את 'הבא במחותרת'.

המשנה אומרת שהיתר הריגת הבא במחותרת בנוי על היסוד שהגנב 'נידון על שם סופו'. למרות שמטרתו היא לקחת ממון ותו לא, אנו מניחים שסופו של גנב זה להרוג את בעל הבית (כפי שהגמרא תבאר בהמשך). לכן, אנו דנים את הגנב כמי שבא להרוג, וממילא מותר להרוג אותו.⁴

1 שמות כ"ב, א-ב

2 הגמרא בסנהדרין בפרק בן סורר ומורה עוסקת בביאור שאר חלקי הפסוקים.

3 משניות סנהדרין ה, ו

4 זו גם הסיבה שמשנה זו מופיעה בפרק בן סורר ומורה, כיוון שהמשנה הראשונה בו מתארת שכן סורר ומורה נידון

דין זה בתורה מתבסס על דין 'רודף'. התורה מצווה כל אדם שרואה אדם אחר שרודף ומסכן את חיי חברו, לפעול כדי להציל את חיי חברו בכל דרך שיוכל, אפילו להרוג את הרודף אם אין דרך אחרת.

ה'בא במחותרת' נמצא שלב אחד לפני ההפיכה לרודף. בעוד שרודף בא על מנת להרוג, הבא במחותרת בא בכוונה לגנוב ובלית ברירה יהיה מוכן להרוג את בעל הבית כדי לזכות בממונו. לכן היינו יכולים לחשוב שדין 'רודף' לא יחול על הגנב, ובעל הבית לא יוכל להורגו מראש. התורה חידשה שלמרות שהגנב לא בא בשביל לרצוח, אפשר לעצור אותו בכל דרך אפשרית ואפילו ע"י הריגתו. מפני שיש סיכוי שהמצב יתדרדר לכך שהגנב ינסה להרוג את בעל הבית.

כעת, הגמרא מבארת מדוע גנב זה עלול להגיע לידי כך שירצח את בעל הבית:

אמר רבא: מאי טעמא דמחותרת - חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו. והאי מימר אמר: אי אזילנא - קאי לאפאי ולא שביק לי, ואי קאי לאפאי - קטילנא ליה. והתורה אמרה: אם בא להורגך - השכם להורגו. (בבלי סנהדרין עב א)

על משמעות הסבר רבא לדין התורה להרוג את 'הבא במחותרת' נחלקו הראשונים.

שיטת רש"י:

רש"י מפרש את חזקת הגמרא באופן הבא:

חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו - שרואה שאחר נוטלו ושותק, הלכך יודע הגנב הוזה שבעל הבית עומד על ממונו להצילו, ומימר אמר הגנב: אי אזילנא לגביה קאי באפאי, ואי קאי - קטילנא ליה, ואמרה לך תורה: אין לו דמים ומלמדתך מאחר שהוא בא להרגך השכם אתה להרגו. (סנהדרין עב א רש"י בד"ה חזקה)

לפי הבנת רש"י, יש חזקה על כך שאף אדם לא מוכן לראות שגונבים את רכושו ולשתוק. לכן, כל אדם ייבאק עם הגנב כדי לנסות להגן על רכושו. אנו מניחים שהגנב ייקח חזקה זו בחשבון, ויאמר לעצמו: "ודאי אם בעל הבית יראה אותי מנסה לגנוב את רכושו, ינסה למנוע זאת ממני. אם המצב יגיע לידי כך - אהרגנו כדי להשיג את הממון".

רש"י יוצא מתוך נקודת הנחה שמכיוון שהבא במחותרת עמל כדי לפרוץ לבית ולגנוב - כנראה שלא יהיה מוכן לוותר על גנבתו אפילו אם זה אומר שיצטרך להרוג את בעל הבית.⁵ ובגלל שהבא במחותרת בא במטרה להרוג את בעל הבית במידה ויעמוד מולו, לבעל הבית (וכן לכל אדם שרואה אותו) מותר להרוג אותו ברגע שרואים אותו, מכיוון שנידון על שם סופו' - שיהרוג.

מרש"י יוצא שיש שלושה שלבים בדין:

- 1) חזקה שאין אדם מעמיד עצמו על ממונו - בעל הבית שרואה שרכושו נגנב לא ישתוק, אלא יעמוד ויילחם על ממונו.
- 2) הנחה שהבא במחותרת ייקח בחשבון את העובדה שבעל הבית יילחם על ממונו, וכיוון שעמל על הפריצה לבית לא יהיה מוכן לוותר על הממון שבא לגנוב - עד כדי כך שכשבעל הבית יעמוד על ממונו (מכוח החזקה הראשונה) יהרגנו.
- 3) מתוך ההנחה השנייה שהבא במחותרת בא על דעת כך שיהרוג את בעל הבית, הוא נידון על שם סופו' שיהפוך לרודף אחר בעל הבית ומותר להרוג אותו.

שיטת הרמב"ם:

הרמב"ם למד את החזקה בגמרא כך:

"ומפני מה התירה תורה דמו של גנב אף על פי שבא על עסקי ממון? לפי שחזקתו שאם עמד בעל הבית בפניו ומנעו יהרגנו, ונמצא זה הנכנס לבית חבריו לגנוב כרודף אחר חבריו להרגו ולפיכך יהרג בין שהיה גדול בין שהיה קטן בין זכר בין נקבה."
(משנה תורה הלכות גניבה ט, ט)

לפי הבנת הרמב"ם, החזקה היא שהגנב ייקח בחשבון שבעל הבית יעמוד על ממונו ויילחם בו אם יתפוס אותו, והגנב מוכן להרוג את בעל הבית כדי להשיג את ממונו ובעקבות כך שהגנב בא על עסקי נפשות, מותר להרוג אותו והוא נידון על שם סופו'.

לכאורה, הבנת הרמב"ם דומה מאוד לזו של רש"י; אולם אם נדקדק בלשון הרמב"ם, נוכל לראות שהוא מדייק שהחזקה היא על הבא במחותרת בלבד ואין חזקה על בעל הבית שיעמוד

על ממונו - "לפי שחזקתו (של הגנב) שאם עמד בעל הבית בפניו ומנעו יהרגנו". לפי פירוש הרמב"ם, החזקה המובאת בדברי רבא מוסבת רק על הבא במחתרת.

אך יש לתמוה על הרמב"ם, משום שמפשט הגמרא "חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו", מובן שהחזקה היא על בעל הבית, שלא ישתוק ויוותר על ממונו. אם כך, מדוע דחק הרמב"ם בלשון הגמרא שהחזקה היא על הבא במחתרת, ולא פירש כרש"י על דרך הפשט?

כנראה מה שהפריע לרמב"ם בפירושו של רש"י, זה שמפירושו יוצא שאין חזקה על הגנב שיהיה מוכן להרוג כדי להשיג את הגנבה. למרות זאת, בגלל שבעל הבית מוחזק שיעמוד על ממונו, ניתן להניח שהבא במחתרת יהיה מוכן להורגו. הרמב"ם מתקשה לקבל את הקלות שבה התורה מתירה את דמו של הגנב, רק על סמך הנחה לגבי פעולת הגנב, וסובר שמוכרחים להסביר שהחזקה המובאת בגמרא היא על הבא במחתרת שמוחזק שבא להרוג את בעל הבית אם הלה יעמוד על ממונו. (וממילא הקריאה בגמרא לפי הרמב"ם צריכה להיות שהחזקה בתחילת דברי רבא מוסבת על כל דבריו. [מהמילים חזקה אין אדם עד קטילנא ליה]).⁶

שיטת היד רמ"ה:

היד רמ"ה (והר"ן בדומה לו) לא קיבלו את הנחת רש"י, שהגנב בהכרח ינסה להרוג את בעל הבית אם ייתקל בהתנגדות. בנוסף, גם הסבר הרמב"ם לא הניח את דעתם, שהרי דעתו דחוקה בפשט הגמרא, שממנה מובן שהחזקה שרבא דיבר עליה מוסבת על בעל הבית ולא על הגנב. כך כתב היד רמ"ה על פירושם:

ולא מצינן למימר דהאי דקאמר חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו דלהצלה בעלמא הוא [...] דאם כן אכתי מנא ידעינן דדעתיה דגנב למקטליה לבעל הבית, כי היכי דלדיינינה כרוודף? האי מימר אמר אי יכילנא ליה לבעל הבית שקילנא ליה לממוניה בעל כרחיה, ואי לא שביקנא ליה ולממוניה וערקנא!

היד רמ"ה לא מקבל את הקביעה שכל הגנבים מוכנים להרוג את בעל הבית רק כדי לזכות בממונו. הוא טוען שבאותה מידה הגנב יכול להגיד לעצמו: "אם יבוא בעל הבית וינסה להציל את ממונו, אם אוכל לגבור עליו בלי להרוג אותו, אגבר ואגנוב ממנו. אך אם לא

אוכל לגבור עליו, אניח את הגנבה ואברח". הרי לא יעלה על הדעת להגיד שכל גנב שיראה שלא יכול לגבור על בעל הבית, יהרוג אותו כדי לזכות בגנבה.

לכן, היד רמ"ה סובר שמוכרחים לפרש את החזקה באופן אחר:

אמר רבא מאי טעמא דמחותרת דאמר רחמנא אם במחותרת ימצא כו' אין לו דמים חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו אלא טורח להציל בכל דבר - ואפילו בנפשו של גנב. והאי גנב כיון דאתי למיגנב ודאי אי לאו דדעתיה למקטליה לבעל הבית כי קאי באפיה לא הוה אתי לפיכך אמרה תורה הבא להורגך השכם להורגו

לפי היד רמ"ה, החזקה היא שאף אדם לא ישתוק כשמנסים לגנוב ממנו את ממונו, ויהיה מוכן אף להרוג את הגנב כדי להציל את ממונו למרות שהדבר אסור (ודאי שאסור להרוג כדי לשמור על הממון שלך). הגנב מודע לכך שאם בעל הבית יראה אותו גונב, הוא ינסה להרוג אותו. לכן, הגנב בוודאי לא יסתכן ללא יכולת להגן על עצמו מבעל הבית, אלא יבוא חמוש במטרה להרוג אותו לפני שיהרג. כעת, משידוע לבעל הבית שהגנב שבא לביתו עלול לרצוח אותו, בעל הבית ינסה להגן על עצמו והגנב נידון על שם סופו'. כלומר נידון כבר מעתה על כוונותיו, שאם ייתקל בבעל הבית ינסה להרוג אותו. לפיכך, נחשב הגנב כרודף אחר בעל הבית - ולכן מותר לבעל הבית להרוג את הגנב מרגע שרואה אותו.

היד רמ"ה מייד מקשה על שיטתו ומתרץ:

וכי תימא אם כן הוה ליה בעל הבית נמי רודף?! בעל הבית לאו רודף הוא. אי משום דקטיל ליה השתא - משום דאתי איהו למקטליה הוא דקטיל ליה. מאי אמרת אי לאו חזקה דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו לא הוה אתי איהו אדעתא דמקטליה מכל מקום בעל הבית לא קא עביד השתא ולא מידי. והשתא אמאי אתי איהו למקטליה הוה ליה רודף והתורה אמרה הבא להרגך השכם להורגו (יד רמ"ה סנהדרין עב א)

הקושי הגדול שהיד רמ"ה מעלה על דבריו הוא שמשיטתו יוצא שהסיבה היחידה שהגנב בא לרצוח היא שבעל הבית מוכן להרוג אותו כדי לשמור על ממונו, והגנב בסך-הכל מגן על עצמו. כלומר בעל הבית הוא הרודף אחר הגנב, והגנב מוכן להרוג את בעל הבית רק כאקט של הגנה עצמית והדבר לכאורה מוצדק! אם כן, מדוע מותר לבעל הבית להרוג את הגנב אם הלה בא במטרה להגן על עצמו?

היד רמ"ה מתרץ שאפילו אם הסיבה לכך שהגנב בא במטרה להרוג את בעל הבית היא

משום שהוא חושש על חייו מפני איום בעל הבית, והוא כביכול רק מגן על עצמו, בסופו של דבר החזקה שבעל הבית מוכן להרוג את הגנב כדי להציל את ממונו, היא חזקה רעיונית־פוטנציאלית שכל מי שיגנוב ממנו מסתכן בחייו. כל עוד הגנב לא בא לביתו, ברור שאי אפשר להרוג את בעל הבית בטענה שהוא רודף אחרי כל מי שיבוא לגנוב ממנו. עד שאותו גנב לא נכנס לביתו של בעל הבית, לבעל הבית לא הייתה כל סיבה להרוג אותו. לכן, כשהגנב נכנס על מנת להרוג את בעל הבית, הוא היחיד עם כוונת רציחה, וממילא הוא הרודף אחר בעל הבית, ולבעל הבית מותר להורגו.

ר' דוד פוברסקי מוסיף תירוץ שמבאר לנו טוב יותר את שיטת היד רמ"ה:

אבל להרמ"ה והר"ן דכל מה שהגנב יהרגנו הוא רק אם יעמוד עליו להרוג הגנב, ואם־כן הרי הוא הרודף ומאי טעמא הוי הגנב הרודף? ואפשר דכיון דחזקה דהבעל הבית עומד עליו להורגו, אם־כן הרי ממילא אם רק יעמוד הבעל הבית כנגדו אפילו לא יהיה בדעתו להרגו אלא רק להציל ממנו, נמי יהרגנו הגנב מחמת החזקה דמסתמא עומד עליו להורגו, ולכן ממילא הוי לעולם הגנב הרודף וצ"ע. (שיעורי ר' דוד פוברסקי מסכת סנהדרין עב א)

ר' דוד מחדד לנו שהחזקה שהיד רמ"ה דיבר עליה איננה כלפי בעל הבית הפרטי, שמוכן להרוג כדי להציל את ממונו. אלא החזקה היא כללית - 'חזקת בעלי בתים' שעומדים על ממונם אפילו אם זה אומר שיצטרפו להרוג את הגנב. לכן, אפילו אם בעל הבית הפרטי לא היה הורג את הגנב כדי להציל את ממונו, מחמת 'חזקת בעלי בתים' שעל בעל הבית, הגנב בא על מנת להורגו. לכן, מותר לבעל הבית להקדים ולהרוג את הגנב.

מתוך כך יוצא שבעל הבית לא בהכרח ייחשב רודף אחרי הגנב, כי לא בטוח שרצה להרוג את הגנב. אך משום שיש חזקה על בעלי בתים שיעשו כן, גם הוא נכלל בחזקה זו. לכן, רק הגנב נחשב לרודף וודאי, כי לא בטוח שבעל הבית היה הורג אותו. כעת יהיה מותר לבעל הבית להרוג את הגנב מדין 'רודף'.⁷

לאור חידודו של ר' דוד, ניתן לסכם את שיטת היד רמ"ה בשלושה שלבים:

7 ויש להקשות, הרי כל עניין החזקה הוא שרוב מוחלט של בעלי בתים הורגים גנבים כדי להציל את ממונם וממילא גם בעל הבית הפרטי בסתמא בא להרוג את הגנב, וממילא בסתמא ייחשב בעל הבית הפרטי רודף! וייתכן שלכן השאיר זאת ר' דוד בצ"ע. (ואעפ"כ החידוד של ר' דוד מדייק לנו את כל שיטת היד רמ"ה ולא רק בא לתרץ את הקושייה הנ"ל).

1. "חזקת בעלי בתים" שלא יוותרו על ממונם גם אם זה אומר שיצטרכו להרוג את הגנב. בשלב זה הריגת הגנב אסורה - אסור להרוג אדם כדי להציל ממון.
  2. הבא במחותרת לא מוכן לקחת את הסיכון שבעל הבית יהרוג אותו בלי לנסות להגן על עצמו. לכן גומר בלבו שאם יראה את בעל הבית, יהרוג אותו קודם.
  3. כעת, לאחר שידוע שהבא במחותרת בא על מנת להרוג את בעל הבית אם ייתקל בו, הוא נידון על שם סופו שיהיה רודף, ומותר לבעל הבית להרוג אותו.
- יש להדגיש שלפי שיטת היד רמ"ה, ההיתר של בעל הבית להרוג את הגנב תלוי בכך שהגנב בא בכוונה לרצוח את בעל הבית. כפי שנראה בהמשך, ישנם מקרים בהם הגנב לא יהיה מוכן להרוג את בעל הבית, וכל רצונו הוא רק לנסות ולגנוב ממון. במקרים אלו, כמובן שיהיה אסור לבעל הבית להרוג את הגנב.

קשיים בשיטת היד רמ"ה:

אף על פי ששיטת היד רמ"ה מתחמקת ממספר קשיים שייתקלו בהם שיטות רש"י והרמב"ם, גם בה יש מספר קשיים.

ראשית, היד רמ"ה נדחק בלשון הגמרא. בגמרא כתוב שהגנב אומר לעצמו "אי אזילנא - קאי לאפאי ולא שביק לי, ואי קאי לאפאי - קטלינא ליה." (תרגום: אם אלך [לגנוב] יעמוד לנגדי ולא יעזוב אותי, ואם יעמוד לנגדי - אהרוג אותו). באופן פשוט מלשון הגמרא לא נראה שהגנב חושש שבעל הבית יהרוג אותו, אלא נראה שהחשש הוא שבעל הבית יעמוד לנגדו ויילחם על ממונו (כשיטת רש"י). לפי שיטת היד רמ"ה המוכנות של הגנב להרוג את בעל הבית מותנית בכך שבכוונת בעל הבית להרוג את הגנב. אמירה זו יוצאת דחוקה בלשון הגמרא, שממנה מובן שאפילו אם בעל הבית מתכוון רק לעמוד ולהילחם, בלי כוונה להרוג את הגנב, על כל פנים הגנב יבוא על מנת להרוג את בעל הבית.

שנית, היד רמ"ה פירש אחרת מרש"י מתוך קושי להגיד שכל גנב מוכן להרוג את בעל הבית מחמת חימוד ממון. לשיטתו יוצא שהחזקה בגמרא היא שבעלי בתים מוכנים להרוג באיסור כדי להציל את ממונם. מה החילוק בין חימוד הממון של הגנב שהיד רמ"ה לא מוכן לקבל שיהרוג בגללו, לבין חימוד הממון של בעל הבית שהיד רמ"ה טוען שבעל הבית אכן מוכן להרוג את הגנב בגללו?

לבסוף, הקושי הגדול ביותר על שיטת היד רמ"ה הוא שכל החשבון מתחיל בבעל הבית שמוחזק שיהרוג את הגנב וזה מביא לפעולת מנע מצד הגנב שבא על מנת להרוג אותו קודם. דבר זה כביכול סותר את המשך הגמרא⁸.

הגמרא בסנהדרין (עב א-ב), מביאה שתי ברייתות שדרשו את הפסוק "אם זרחה השמש עליו"⁹ הפוך אחת מן השנייה.

הברייתא ראשונה דורשת כך: "אם ברור לך הדבר כשמש שאין לו שלום עמך הרגהו ואם לאו אל תהרגהו". כלומר, סתם גנב שלא ידוע לך עליו כלום אסור לך להרוג אותו, אלא אם כן ברור לך שבא לגנוב ואף להרוג אותך במקרה הצורך.

הברייתא השנייה דורשת בדיוק הפוך: "אם ברור לך כשמש שיש לו שלום עמך אל תהרגהו ואם לאו הרגהו". כלומר, סתם גנב שלא ידוע לך עליו כלום מותר לך להרוג אותו, אלא אם כן ברור לך שבא רק כדי לגנוב ולא כדי להרוג אותך.

הגמרא מיד מקשה: "קשיא סתמא אסתמא!" הברייתות סותרות! כשבא אל אדם גנב שהוא לא יודע עליו כלום, מה עליו לעשות? האם אסור לו להרוג אותו כברייתא הראשונה או שמותר לו כמו השנייה?

ומתרצת הגמרא: "לא קשיא, כאן באב על הבן, כאן בבן על האב". הברייתא הראשונה שבסתמא אסור להרוג את הגנב, דיברה במקרה שהגנב הוא אבא של בעל הבית, שלבנו אסור להורגו. במקרה כזה אנו מניחים שהאב וודאי לא יהרוג את בנו. ברש"י על הגמרא הדבר מובא ככלל – 'רחמי האב על בנו'. כלומר שכאשר אבא בא לגנוב מהבן שלו, חזקה עליו שלא בא להורגו כי רחמיו עליו. לכן בסתמא לבן יהיה אסור להרוג את אביו אא"כ ברור לו שאביו בא להרוג אותו. לעומת זאת הברייתא השנייה מדברת במקרה שבן בא לגנוב מאביו. מכיוון שאין לנו כלל של 'רחמי הבן על האב', אנחנו מתייחסים לבן כמו אל בא במחלתת רגיל. אי אפשר להניח שהבן לא יהרוג את אביו ושרחמיו עליו, ולכן הבן מוחזק שבמידת הצורך אכן יהרוג את אביו. משום כך, בסתמא יהיה לאב מותר להרוג את בנו, משום שבנו נחשב לרודף אחריו להורגו, כמו כל בא במחלתת שיבוא לגנוב ממנו.

אנו יוצאים מתוך נקודת הנחה שבדיני הגמרא של אב על הבן ובן על האב, שני הצדדים

8 בכלי סנהדרין, עב ב

9 שמות כב, ב. ראה את הפסוק בהקשרו בתחילת המאמר.

מזהים אחד את השני. אך אם האב לא מזהה את בנו או להפך, לא תהיה דרישה מהם לשנות את התנהגותם בהתאם ליחסי אב ובנו, וממילא אין הבדל בין המקרה הזה למקרה ששני הצדדים זרים.

מכל זה נראה לכאורה, שהגמרא סותרת את שיטת היד רמ"ה בשתי ההעמדות שלה!

באב הבא לגנוב מבנו (אב על הבן), הדין הוא שאסור לבן להרוג את האב, משום שהאב בא רק על 'עסקי ממון' ולא על 'עסקי נפשות' מכוח חזקת "רחמי האב על בנו"¹⁰. מתוך כך רואים שהכול הולך לפי דעת הגנב, אם בא לרצוח או לא, ולא לפי דעת בעל הבית שבמקרה שלנו היה עלול להרוג את אביו מכוח "חזקת בעלי בתים".

גם מהדין השני בגמרא יוצא קושי גדול. כשבן בא לגנוב מאביו במחותרת, לאביו מותר להרוג אותו, וזה כביכול סותר לחלוטין את שיטת היד רמ"ה! אנו יוצאים מתוך נקודת ההנחה שהובאה במשנה שההיתר להרוג את האב במחותרת הוא רק אם קיים חשש שהוא יבוא לכדי רציחת בעל הבית. במקרה שלנו, לאב מותר להרוג את בנו כי הוא בא על דעת כך שיהרוג את אביו אם יצטרך. אולם לפי היד רמ"ה, הסיבה היחידה של האב במחותרת להרוג את בעל הבית היא אם הוא חושש שבעל הבית יהרוג אותו. בנידון דידן, הבן לא אמור לחשוש שאביו יהרוג אותו, מכיוון שאביו מוחזק שירחם עליו מכה "רחמי האב על בנו", וממילא הבן לא יגיע על מנת להרוג את אביו. אם כן השאלה המתבקשת היא מדוע מותר לאב להרוג את בנו?!

תירוצים:

הקושי הראשון אינו מאיים להפיל את שיטת היד רמ"ה. הוא מדגיש שבפשט הסוגייה הדברים לא נראים כשיטתו, ומצריך חידוד מדוע נצרך היד רמ"ה לפרש כשיטתו אף על פי שהדבר לא נראה כך לפי פשט הגמרא.

למרות ששיטת היד רמ"ה יוצאת מעט דחוקה בכתוב, היד רמ"ה חשב שחייבים לדחוק כך. אם נבין את החזקה המובאת בגמרא בצורה פשוטה (כמו שרש"י הבין), ייצא שכל גנב באשר הוא מוכן לרצוח כדי להשיג את הממון שבא לגנוב, אפילו אם בעל הבית לא מאיים על חייו. היד רמ"ה לא מוכן לקבל את הטענה שהיו זמנים שבהם כל גנב היה מוכן

10 ברש"י לא כתובה המילה "חזקה", אולם כך נתייחס לכלל זה בהמשך המאמר מטעמי נוחות.

לרצוח את בעל הבית רק כדי לגנוב, אלא טוען שחלק גדול מהגנבים היו בורחים אם אין ביכולתם להתמודד עם בעל הבית. לכן, הוא נאלץ לדחוק בלשון הגמרא שהרצון של הגנב לרצוח הוא מחשש שמא בעל הבית יהרוג אותו. הסירוב לקבל את פירוש רש"י (שהלך לפי פשט הגמרא) מובן לנו מאוד נוכח המציאות בימינו. כיום ברור שלא ניתן להגיד שכל גנב שייקל בהתנגדות מצד בעל הבית יהרוג אותו. אדרבה, ניתן לראות שברוב המקרים הגנב יברח. לכן נצרך היד רמ"ה לדחוק בלשון הגמרא כדי להתחמק מאמירה זו שאינה מתיישרת עם המציאות.

בקושי השני, צריך להגיד שלשיטת היד רמ"ה יש הבדל מהותי בין אופן הפעולה שבעל הבית יהיה מוכן לפעול כדי להגן על ממונו, לבין האופן שגנב יהיה מוכן לפעול כדי להגן על מה שתכנן לגנוב. כאשר אדם מנסה להגן על רכושו, הוא מוכן לנקוט בצעדים קיצוניים לשם כך. על כן, בעל הבית יהיה מוכן להרוג את הגנב כדי להגן על רכושו. ואילו הגנב שאמנם רוצה להגן על מה שעתידי לגנוב, לא ירחיק לכת עד כדי הריגת בעל הבית לשם הגנה על מה שעוד לא שייך לו.¹¹

עתה, לאחר שיישבנו את שתי הקושיות הראשונות, נותרו הסתירות לכאורה של שיטת היד רמ"ה עם הברייתות. ננסה ליישכן.

נראה להציע בסתירה הראשונה (דין אב הבא לגנוב מבנו שלבנו אסור להורגו), שאכן לפי היד רמ"ה הדין מבוסס על חוקת בעלי בתים שיש למחזיק הנכס, אך דין בא במחירת ממשיך הרבה מעבר לכך. כשאב בא על בנו, אף על פי שבנו מוחזק שיהרגהו ('חוקת בעלי בתים'), כיוון שעל האב יש 'חוקת רחמי האב על בנו' הוא לא יגיע עם נכונות להרוג את בנו ולהגן על עצמו. לכן, חידוש הגמרא הוא להורות לבעל הבית שלמרות שהתורה התירה לו להרוג את הבא במחירת, כמו האינסטינקט הראשוני שלו ('חוקת בעלי בתים'), ההיתר אינו מוחלט. הוא תקף רק בעקבות תגובת הגנב שמוכן להרוג את בעל הבית כדי להציל את עצמו, מכח זה בלבד אנו מאפשרים לבעל הבית להרוג את הגנב (כי נידון על שם סופו), ולא מכח האינסטינקט של בעל הבית לברו. לכן, לא בכל מקרה יהיה לבעל הבית מותר להרוג את הבא במחירת. כאשר ידוע שהגנב לא חמוש אלא בא רק על 'עסקי ממונות', כמו במקרה שאביו בא לגנוב מבנו, יהיה אסור לבן להרוג את אביו על אף שזה האינסטינקט הראשוני שלו.

11 דבר זה דומה לאמירת חז"ל: "אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבין של חבירו". (בבא מציעא לח.) יש לאדם קשר ושייכות גדולים יותר כלפי מה ששייך לו מאשר מה ששייך לאדם אחר.

מכך יוצא, שדין זה בגמרא הובא עקב חשש שלאחר שהתורה התירה להרוג את הבא במחותרת, אנשים יתייחסו להיתר כאל דין קבוע מבלי להתייחס לסיבת ההיתר. מתוך כך, יבואו בעלי בתים להרוג 'בא במחותרת' שבא רק על 'עסקי ממון', ויעברו על רציחה ממש מתוך מחשבה שהדבר מותר. לכן, הובא דין זה בגמרא שבמקרה שהבא במחותרת מוחזק שלא בא על מנת להרוג, אסור לבעל הבית להורגו.

בקושי השני (דין בן הבא לגנוב מאביו שלאביו מותר להרגו)¹², נראה להגיד שהבן לא יודע בוודאות שאביו ירחם עליו ולא יבוא להורגו. על האב שהוא בעל הבית מצד אחד יש 'חזקת רחמי האב על בנו', שלא יהרוג את בנו וירחם עליו. אך מצד שני יש עליו 'חזקת בעלי בתים', שיהרוג כל גנב שבא לגנוב ממנו כדי להגן על ממונו. במקרה בו התקוות מתנגשות אנו לא יכולים לצפות את התנהגות האב. לכן, כשהבן בא לגנוב מאביו הוא לא יודע עם איזה צד של אביו הוא ייפגש. האם יפגוש את בעל הבית שיהיה מוכן לעשות הכול כדי להגן על ממונו ואף להרוג את בנו, או את אביו שלא יהיה מוכן להרוג את בנו אפילו במחיר של הפסד ממונו.

משום כך, אף על פי שאביו לא בהכרח יהרגהו, ויכול להיות ש'רחמי האב על בנו' יגברו והוא יחוס על בנו. הבן לא ייקח את הסיכון שאביו אולי יהרגהו, ועל כן יבוא הוא במטרה להרוג את אביו קודם. נמצא שהבן הגנב בא על מנת להרוג, ולכן לאביו, הבעל הבית, מותר הלכתית להרוג אותו קודם לכן.

אלא שעדיין קשה. יוצא שבגלל 'רחמי האב על בנו', האב מוכן לבוא לגנוב מבנו כשהוא לא חמוש, בידיעה שאם בנו יראה אותו, יהרגהו. מכאן ניתן לראות ש'רחמי האב על בנו' כביכול גדולים מהרצון של האבא להיות והוא מוכן לוותר על חייו ובלבד שלא להרוג את בנו. אמנם כאשר האב הוא בעל הבית, וכשהבן בא לגנוב ממנו 'רחמי האב על בנו' מתנגשים עם 'חזקת בעלי בתים' לא בטוח שרחמיו יגברו. דבר זה נשמע תמוה, אם רחמיו כה גדולים עד כדי מוכנות להיהרג, קל וחומר שיהיה מוכן לוותר על ממונו מפאת רחמיו על בנו!

נראה להגיד שהמוכנות של האב לבוא לגנוב מבנו בלי יכולת להתגונן איננה ויתור טוטאלי על חייו מחמת 'רחמי האב על בנו'. כל גנב שבא לגנוב, לוקח סיכון לא קטן שעלול להיהרג במהלך הגניבה (אע"פ שבא חמוש). צריך לזכור שהסיבה שהאב בא לגנוב מבנו היא חימוד

ממון בנו, ובשביל זה האב מוכן להגדיל את הסיכון שבגנבה בכך שאם הבן יתפוס אותו לא יוכל להתגונן, כיוון שהוא מרחם עליו ('רחמי האב על בנו'). אולם כאשר 'רחמי האב על בנו' מתנגש עם 'חזקת בעלי בתים' לא ידוע איזה צד בהכרח יגבר. האב מוכן לקחת על עצמו סיכון כדי להימנע מלהרוג את בנו, ובא לגנוב בלי מוכנות להורגו כתוצאה מ'חזקת רחמי האב על בנו'. אולם, מכאן לא ניתן ללמוד בהכרח שחזקה זו תגבר על 'חזקת בעלי בתים' כשהאב הוא בעל הבית, וממילא קיים סיכוי שהאב יהרוג את בנו כדי להגן על ממונו. לכן, מאחר שאין וודאות שהאב לא יהרוג את בנו, שהרי אולי 'חזקת בעלי בתים' תגבר, הבן לא ייקח את הסיכון שאביו יהרגהו ויבוא על מנת להרוג את אביו. לכן לאביו מותר להרוג אותו קודם, מאחר והגנב נידון על שם סופו.

יש צד נוסף להגיד מדוע קיים סיכוי לא מבוטל ש'חזקת בעלי בתים' תגבר, והאב יגן על ממונו גם במחיר פגיעה בבנו. צריך לשים לב לשוני בין המקרים שהאבא הוא הגנב לעומת כשהוא בעל הבית. כשהאב הוא הגנב, הוא הצד שיוזם וגורם למצב ויש לו זמן לחשוב על מעשיו. במצב כזה, כשהאב בא לגנוב מבנו, הוא מראה בכך שלא בא על מנת להרוג מחמת 'רחמי האב על בנו' ומשום כך לבן אסור להרוג אותו. אמנם כאשר הבן בא לגנוב ממנו ומפתיע אותו, יכול להיות שכשהבן מתכנן את הפעולה, הוא חושש שאביו יפעל מלחץ ויבוא להרוג אותו. הלחץ של האב עלול להטות את הכף לכך ש'חזקת בעלי בתים' תגבר על 'רחמי האב על בנו'. הבן יבוא על מנת להרוג את אביו מחשש זה, ולכן לאב יהיה מותר להרוג אותו.

סיכום:

לסיכום, ראינו שיש דין בתורה שמתיר לבעלי בתים להרוג פורצים שבאים לגנוב מהם ("בא במחתרת").

במשנה נודע לנו שדין זה על 'גנב הבא במחתרת', הוא כיוון שהגנב נידון על שם סופו שיהרוג את בעל הבית. כדי לתת לבעל הבית אפשרות להגן על עצמו, התירה התורה לבעלי הבתים להרוג גנבים הבאים במחתרת.

בגמרא התברר לנו מדוע סופו של אותו גנב להרוג את בעל הבית, וממילא מדוע מותר לבעל הבית להתגונן ולהרוג את הגנב. רבא מביא חזקה שכתוצאה ממנה מותר להרוג את הגנב: "מאי טעמא דמחתרת - חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו. והאי מימר אמר:

אי אזילנא - קאי לאפאי ולא שביק לי, ואי קאי לאפאי - קטלינא ליה. והתורה אמרה: אם בא להורגך - השכם להורגו.”

בהבנת החזקה המובאת בדברי רבא נחלקו הראשונים:

רש”י הבין את החזקה בצורה הבאה:

1. חזקה על בעל הבית שיילחם על ממונו ויתעמת עם גנב הבא במחותרת.
2. ניתן להניח שהגנב לוקח זאת בחשבון ובא במטרה לגנוב כאשר “כל האמצעים כשרים” וכדי לזכות בגנבה מוכן אפילו להרוג את בעל הבית.
3. התורה התירה לבעל הבית להתגונן ומכוח “הבא להרגך השכם להורגו” יכול להרוג את הבא במחותרת.

לעומת זאת, הרמב”ם לא הסכים שהגמרא מניחה שהגנב יבוא על מנת להרוג את בעל הבית כדי לזכות בממון, אלא לפי איך שהוא הבין זו בדיוק החזקה המובאת בדברי רבא. לשיטתו אלו השלבים בהיתר של הגנב להרוג את בעל הבית:

1. חזקה על הגנב שאם יבוא בעל הבית ויעמוד מולו כדי להגן על ממונו, הגנב לא יחסס ויהרוג את בעל הבית כדי לזכות בממון שבא לגנוב.
2. התורה התירה לבעל הבית להתגונן ומכוח “הבא להרגך השכם להורגו” יכול להרוג את הבא במחותרת.

אע”פ שהרמב”ם דחוק בלשון הגמרא, ולשיטתו אופן הקריאה בגמרא קצת מוזר, הוא מפרש כך את הגמרא משום שהוא לא מוכן לקבל את זה שהתורה תתיר להרוג אדם רק כי אנחנו מניחים שיהרוג.

היד רמ”ה חלק על שניהם ולמד את החזקה בגמרא באופן הבא:

1. חזקה על בעלי הבתים שיהיו מוכנים לעשות הכל כדי להגן על ממונם, ואפילו יהיו מוכנים להרוג את הגנב אע”פ שזה אסור הלכתית.
2. כל גנב שיבוא לגנוב ייקח את העובדה שחייב בסכנה בחשבון ויגיע חמוש על מנת להרוג את בעל הבית לפני שבעל הבית יהרוג אותו.
3. מרגע שידוע שהגנב בא חמוש על מנת להרוג את בעל הבית, לבעל הבית מותר

הלכתית להרוג את הגנב מכוח 'הבא להרגך השכם להרגו'.

הקשיים המרכזיים עם שיטת היד רמ"ה הם הסתירות לכאורה מהברייתות המובאות בהמשך הגמרא בדין הבא במחותרת במקרים של 'אב על הבן' ו'בן על האב'.

בקושי הראשון, מדין אב על הבן, תירצנו שהגמרא באה להשמיע לבן שההיתר להרוג את הבא במחותרת איננו מוחלט, ותלוי בכוונת הגנב להרוג את בעל הבית. כיוון שהאב לא בא במטרה להרוג את הבן, משום שרחמיו עליו, לבן יהיה אסור להרוג אותו.

בקושי השני, מדין בן על האב, תירצנו שלמרות שעל האב יש את חזקת "רחמי האב על בנו", שירחם ויחוס על בנו, יש עליו גם את "חזקת בעלי הבתים" שיהרוג את בנו. במקרה כזה של התנגשות בין החזקות, לא ניתן לצפות איך האב יתנהג, וממילא הבן הגנב לא ייקח סיכונים, ויבוא במטרה להרוג את אביו.